

THE CURRENT STATE OF LEGAL COMPETENCE OF SCHOOL PRINCIPALS, IDENTIFIED PROBLEMS AND SOLUTIONS: THE EXAMPLE OF JIZZAKH REGION

Mirodil Baratov

Doctor of Jurisprudence, Professor

Scientific Research Institute Named After A. Avloni

Yusupova Dilnoza

Doctoral Student at The IT Institute Named After A. Avloni

ABSTRACT

The article analyzes the foreign experience in the field of legal competence of school principals, the current state of the legal competence of school principals in the Djizzakh region. Also, based on the analysis of the appraisal indicators, the initial problems were identified and scientific hypotheses about the development of the legal competence of school principals were developed.

Keywords: Legal knowledge (competence), legal literacy, legal culture, work with legal documents, legal awareness, healthy environment, rights and obligations.

АННОТАЦИЯ

Мазкур мақолада мактаб директорларларининг ҳуқуқий компетентлиги юзасидан хорижи тажрибаси, Жиззах вилояти бўйича мактаб директорларларининг ҳуқуқий компетентлигини амалдаги ҳолати таҳлил этилган. Шунингдек олиб борилган тажриба-синов кўрсаткичларининг таҳлили асосида дастлабки муаммолар аниқланган ва мактаб директорларининг ҳуқуқий компетентлигини ривожлантириш юзасидан илмий фаразлар ишлаб чиқилган.

Калит сўзлар. Ҳуқуқий билим (компетентлик), ҳуқуқий саводхонлик, ҳуқуқий маданият, ҳуқуқий ҳужжатлар билан ишлаш, ҳуқуқий онг, соғлом муҳит, ҳуқуқ ва мажбурият.

АННОТАЦИЯ

В статье анализируется зарубежный опыт в области правовой компетенции директоров школ, современное состояние правовой компетенции директоров школ в Джиззахской области. Также на основе анализа апробационных показателей были выявлены исходные проблемы и разработаны научные гипотезы о развитии правовой компетентности директоров школ.

Ключевые слова. Юридические знания (компетенция), правовая грамотность, правовая культура, работа с правовыми документами, правосознание, здоровая окружающая среда, права и обязанности.

INTRODUCTION

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2021 йил 29 июндаги "Давлат органлари ва ташкилотларига юридик хизмат кўрсатиш фаолиятини янада такомиллаштириш чоратadbирлари тўғрисида"ги ПҚ-5168-сон қарори қабул қилинди. Мазкур қарорнинг 3-банди мувофиқ давлат бюджетидан молиялаштириладиган айрим давлат ташкилотларининг туман (шаҳар) бўлиналарида 2021 йил 1 октябрдан бошлаб жами 1182 та юридик хизматлар штат бирликлари қисқартирилди ҳамда бўшатилаётган штат бирликлари ҳисобидан Қорақалпоғистон Республикаси Адлия вазирлиги, вилоятлар ва Тошкент шаҳар адлия бошқармалари ҳузурида юридик хизмат кўрсатиш марказлари республиканинг барча туман (шаҳар)ларида ташкил этилди ва 1056 та штат бирликлари ажратилди.

Қисқартирилган жами 1182 та юридик хизматлар штат бирликларидан 190 таси Халқ таълими бўлимларидаги юридик хизматларга тегишли ҳисобланади. Умуман штатларнинг қисқартирилиши бевосита халқ таълими бўлимлари фойдасига эмас, балки бу уларнинг иш юритувида вужудга келадиган юридик масалалар билан боғлиқ ҳуқуқбузарликларнинг кўпайишига, яъни уларнинг зарарига сабаб бўлиши мумкин. Чунки соҳавий юридик мутахассисларнинг янада ривожланишига ва шу соҳада ҳуқуқий нормативларни такомиллаштирадиган мутахассисларнинг салмоғи тушиб кетади.

Шунга мувофиқ, юридик хизмат штатларнинг қисқартирилиши бевосита умумий ўрта таълим муассасалари раҳбарларининг ҳуқуқий компетентлигининг шаклланишига ўз таъсири ўтказади.

Бугунги кунда халқ таълими учун юридик хизмат ва халқ таълими ходимларининг соҳавий ҳуқуқий билимларини ривожлантириш энг долзарб масалалардандир.

Хусусан умумий ўрта таълим мактаб директорлари олдида турган энг муҳим масала бу уларнинг ҳуқуқий компетентлигини ривожлантириш масаласидир. Мактаб директорларининг ҳуқуқий билим ва амалиёти етарли даражада эмаслиги муаммо сифатида ўрганилишига сабаб бўляпти.

Мактаб директорлари томонидан иш фаолияти давомида қонунларни тўғри талқин этмаслик ва кўр-кўрона бузилиш ҳолатлари такрорланаверар экан тизимда натижадорликка эришиш қийин.

Ҳозирги кунда мактаб директорларининг ҳуқуқий компетентлиги етарли даражада эмаслиги ва улар томонидан ҳуқуқбузарликларнинг содир этиши билан боғлиқ масалаларни Тошкент вилояти мисолида таҳлил этамиз.

Тошкент вилояти бўйича 2019-2020 йиллар (2 йил) давомида мактаб директорларига нисбатан 71 та ҳуқуқбузарлик иш кўрилган.

Хусусан 2019 йилда 4та жиноий ва 18 та маъмурий ҳуқуқбузарлик

2020 йилда эса 4 та маъмурий, 45та жиноий иш кўриб жазо тайинланган.

Мактаб директорлари ўртасида асосан ҳуқуқбузалликларнинг содир этилиши уларнинг ҳуқуқий билимларни билиш билан эмас, балки қонун нормалари қўллаш билан боғлиқ кўникмаларнинг етарли даражада эмаслиги ёки мавжуд эмаслиги намоён бўлади. Аксарият содир этилган ҳуқуқбузарликлар мансабдорлик жиноятлари, пул маблағларини ўзлаштириш ваколатидан четга чиқиш жиноятлари билан боғлиқ.

Мактаб директорларнинг ҳуқуқий билимларини белгиловчи аниқ классификацияни ўзи йўқ. Ҳуқуқий билимлар квалификацияси деганда мактаб директорларининг иш фаолияти жараёнида юзага келиши мумкин ҳар қандай жараёнда онгли равишда ҳуқуқий нормаларга риоя этиш ва уларни қўллаш тушунилади.

Шу нуқтаи назардан содир этилаётган ҳуқуқбузарликларнинг асосий қисми онгли равишда мансаб ваколатини суистъемол қилган ҳолда ёки маҳаллий ҳокимият органларнинг таъсири остида содир этилади. Умумий ўрта таълим муассасалари бўйсуниб бўйича Халқ таълим вазирлигига бўйсунсада, маъмурий ҳудудий бошқарув юзасидан маҳаллий ҳокимликларга бўйсуннади.

Мактаб директорларининг ҳуқуқий билимларини амалдаги ҳолатини аниқлаш юзасидан ва ҳуқуқбузарликларга сабаб бўлувчи таъсирларни ўрганиш мақсадида Жиззах вилоятининг 7 туманида сўровнома ишлари олиб борилди.

Жиззах вилоятида ўтказилган тажриба-синов натижалари қуйидаги кўрсаткичларни кўрсатмоқда.

1. Сиз мактаб жамоасини самарали бошқариш учун зарур ҳуқуқий билимларни қайси манбалардан олиб ўрганасиз?

Туманлар	Ғаллаор ол тумани		Бахмал тумани		Фориш тумани		Ш.Рашидов тумани		Зомин тумани		Жиззах тумани		Зарбдор тумани	
Мавжуд мактаб директорлари:	90		82		65		59		71		32		34	
Сўровномада иштирок этган мактаб директорлари:	89		81		65		58		71		32		34	
а) Адлия вазирлигининг ахборот тарқатиш манбаларидан (Lex.uz);	20	25,3	24	29,6	11	12,4	12	12,8	21	31	6	6,8	8	23,5
б) ХТВ ва бошқа юқори турувчи идоралар томонидан йўлланадиган норматив-ҳуқуқий ҳужжатлардан;	29	36,7	28	34,6	16	18	24	25,5	27	40,3	10	11,4	5	14,7
в) ОАВларидан ва матбуот саҳифаларида эълон қилинадиган қонунлар, қонун ости ҳужжатлар матни, уларга шарҳ ва махсус мақолалардан;	20	25,3	10	12,3	18	20,2	13	13,8	10	14,9	7	8,0	15	44,1
г) “Интернет” саҳифалари, ижтимоий тармоқлардан;	20	25,3	19	23,5	22	22,2	9	10,6	13	19,4	9	10,2	6	17,6

Биринчи савол бўйича, энг кўп Бахмал туманида 34.6 % (28та) Ғаллаорол тумани 36.7% (29 та), Ш.Рашидов туманидан 25.5% 24 та), Зомин туманидан 40,3% (27та) мактаб директорлари ҳуқуқий билимларни Халқ таълим вазирлиги ва бошқа юқори турувчи идоралар томонидан йўлланадиган норматив-ҳуқуқий ҳужжатлардан ўрганади деб

билдиришган бўлса, Зарбдор туманида эса 44.1% (15 та), Фориш тумани 22.2% (18та) ОАВларидан ва матбуот саҳифаларида эълон қилинадиган қонунлар, қонун ости ҳужжатлар матни, уларга шарҳ ва махсус мақолалардан деб фикр билдирган.

Таҳлил натижаларидан маълумки, мазкур ҳудудлардан аксарият мактаб директорлари Халқ таълим вазирлиги ва бошқа юқори турувчи идоралар келадиган норматив-ҳуқуқий ҳужжатларга боғланиб қолган, қонунчилик янгиликлар билан ишлаш ва улардан хабардор бўлиш кўникмалари мавжуд эмас.

Шунинг учун Миллий қонунчилик базаси(Lex.uz) билан ишлаш кўрсаткичи директорлар ўртасида энг паст даражани кўрсатмоқда. Хусусан, Жиззах туманида 6.8% (6 та), Зарбдор туманида эса 23.5% (8 та), Фориш тумани 12.4%(11та) мактаб директорлари мустақил равишда Миллий қонунчилик базаси(Lex.uz)дан ҳуқуқий билимларини ошириб боради.

Умуман олганда мактаб директорларининг ҳуқуқий билимларини ошириб боришда ёки ҳуқуқни қўллашда улар асосан юқори ташкилотларнинг топшириқларга боғланиб қолган ҳамда бошқа манбалардан ўзларининг мустақил равишда ҳуқуқий компетентлигини ривожлантиришга қаратилган кўникмалари ҳам етарли даражада шаклланмаган.

2. Бугунги мактаб раҳбарларининг ҳуқуқий билимлари ва компетентлиги нима сабаб талаб даражасида эмас деб ҳисоблайсиз?

Туманлар	Ғаллаор ол тумани		Бахмал тумани		Фориш тумани		Ш.Раши дов тумани		Зомин тумани		Жиззах тумани		Зарбдор тумани	
Мавжуд мактаб директорлари:	90		82		65		58		71		32		34	
Сўровномада иштирок этган мактаб директорлари:	89		81		65		59		71		32		34	
а) ўз соҳасига оид меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлар билан мунтазам равишда танишиб бормайди;	19	24,1	17	21.0	18	20.2	26	29,6	20	21	7	10.4	6	17.6
б) ўз устида ишламайди, эски усулда ишлаш принципида қотиб қолган. Креативлик, янгиликка интилиш йўқ;	17	21.5	14	17.3	12	13.8	17	19.3	22	23	10	14.9	11	32.4
в) юқори турувчи раҳбарлар айтган чизиғидан чиқмайди, мустақил фикрга эга эмас;	20	25,3	23	28.4	20	23.0	7	8.0	19	20	9	13,4	8	23.5
г) ҳуқуқий билимларни ўрганишга вақт етарли эмас.	33	41.8	27	33.3	15	17,2	8	9.1	10	11	6	9.0	9	26.5

Иккинчи савол бўйича, энг кўп Ғаллаорол туманидан 41.8% (33та), мактаб директорлари ҳуқуқий билимларни ўрганишга вақт етарли эмас деб жавоб беришган бўлса, Бахмал туманида эса, 28.4%(23та), Фориш туманида 23.0%(20та) мактаб директорларининг фикрича юқори турувчи раҳбарлар айтган чизиғидан чиқмайди, мустақил фикрга эга эмас, Зомин туманидан 23% (22 та), Жиззах туманидан 14.9% (10 та), Зарбдор туманида 32.4% (11та) ўз устида ишламайди, эски усулда ишлаш принципида қотиб қолган, креативлик, янгиликка интилиш йўқ деб жавоб беришган. Ш.Рашидов туманида 29.6%(26та) мактаб директорлари ўз соҳасига оид меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлар билан мунтазам равишда танишиб бормади;

Таҳлил натижаларидан маълумки, мазкур ҳудудлардан аксарият мактаб директорлари юқори турувчи раҳбарлар тошпириғи билан банд, мустақил фикрга эга эмас ёки ўз устида ишламайди, эски усулда ишлаш принципида эга, креативлик, янгиликка интилиш йўқ. Бунга асосий сабаблардан бири сифатида иш юритиш фаолияти нормал тартибга солинмаган ёки мактаб фаолиятига маҳаллий ҳокимият органлари ва юқори турувчи ташкилотларнинг аралашуви ҳисобланади.

3. Раҳбарлик фаолиятингизни самарали бошқаришда қайси ҳуқуқ турларини кўпроқ ўрганишга эҳтиёж мавжуд деб ўйлайсиз?

Туманлар	Ғаллаорол тумани		Бахмал тумани		Фориш тумани		Ш.Рашидов тумани		Зомин тумани		Жиззах тумани		Зарбдор тумани	
Мавжуд мактаб директорлари:	90		82		65		59		71		32		34	
Сўровномада иштирок этган мактаб директорлари:	89		81		65		58		71		32		34	
А) Фуқаролик ҳуқуқи	17	21,5	17	35	20	20,2	21	23,9	18	19,1	9	13,4	10	29,4
Б) Иқтисодий ҳуқуқ	30	38,0	20	24,7	23	25,8	15	17,0	24	25,5	17	25,4	5	14,7
В) Меҳнат ҳуқуқи	25	31,6	31	38,5	27	30,3	14	15,9	33	35,1	7	10,4	13	38,2
Г) Маъмурий ҳуқуқ	17	21,5	13	16,0	16	18,0	12	13,6	15	16,0	3	4,5	6	17,6

Учинчи савол бўйича, энг кўп Ш.Рашидов туманидан 23,9% (21та), Фуқаролик ҳуқуқини туманидан ўрганишга эҳтиёж мавжуд деб ҳисоблашса, Ғаллаорол тумани 38.0% (30 та), Жиззах тумани 25,4% (17та) мактаб директорлари Иқтисодий ҳуқуқларни ўрганишга талаб мавжуд деб таъкидлашган. Бахмал тумани 38.5% (31та), Фориш туманида 30.5% (27та), Зарбдор тумани 38.2%(13та), Зомин туманидан 35,1 % (33 та), мактаб директорлари Меҳнат ҳуқуқини ўрганишга эҳтиёж мавжуд деб ҳисоблашса, Бахмал тумани 16.0% (13 та), Жиззах тумани 4.5% (3 та) мактаб директорларининг Маъмурий ҳуқуқни кўпроқ ўрганишга бўлган эҳтиёжи жуда паст кўрсаткичда.

Таҳлиллар шуни кўрсатадики, аксарият мактаб директорларининг иш фаолиятида меҳнат қонунчилиги, меҳнат муносабатларига кўпроқ киришади, шунингдек меҳнат қонунчилигининг айрим муносабатлари бузилмоқда. Хусусан ходимлар билан меҳнат шартномасини тузишда қонунчиликка риоя қилинмаслиги, ходимларни мажбурий меҳнатга жалб этилиши, иш вақти режимларига риоя қилинмаслиги, кадрларни ишга қабул қилиш ёки бўшатиш буйруқларда хатолар мавжудлиги, жамоа келишуви айрим мактабларда умуман тузилмаганлиги мактаб директорларининг фаолиятида кузатилмоқда.

Шунинг учун сўровнома натижаларига кўра 7та туманидан 4 таси энг кўп мактаб директорлари меҳнат қонунчилигининг иш фаолиятида қўллаш бўйича ҳуқуқий билимларини оширишга эҳтиёж мавжуд.

Бундан ташқари мактаб директорларининг иш фаолиятида пуллик хизматлар кўрсатиш ҳам ривожланиб бормоқда, бунда дарсдан ташқари таълимни ташкил этиш, мактабнинг бўш биноларини ижрага бериш ва бошқа шартномавий муносабатлар Фуқаролик ҳуқуқий қонунчилик билан боғлиқ бўлганлиги сабабли мактаб директорлари учун Фуқаролик ҳуқуқини ўрганишга эҳтиёж кузатилмоқда.

4. Фаолиятингизда муаммоли ходим билан юзага келган вазиятни қандай қонуний тартибда ҳал қилгансиз?

Туманлар	Ғаллаор ол тумани		Бахмал тумани		Фориш тумани		Ш.Рашидов тумани		Зомин тумани		Жиззах тумани		Зарбдор тумани	
Мавжуд мактаб директорлари:	90		82		65		59		71		32		34	
Сўровномада иштирок этган мактаб директорлари:	89		81		65		58		71		32		34	
А) Жамоа билан биргаликда кўриб чиқилган	13	16,5	5	25	35	39,3	27	30,7	41	43,6	22	32,8	12	15,4
Б) Қонуний чора кўрилган	10	12,7	4	20	18	20,2	23	26,1	15	16,0	7	10,4	5	8,0
В) Инсонийлик йўли билан ҳал этилган	31	39,2	7	35	20	22,5	25	28,4	25	26,6	29	43,3	10	14,2
Г) Бундай вазият фаволиятимни мураккаблаштиради.	25	31,6	4	20	16	18,0	13	14,8	13	13,8	9	13,4	7	9,5

Тўртинчи савол бўйича, энг кўп Ғаллаорол туманидан 39,2% (31та), Бахмал шаҳаридан 35% (7 та), Жиззах туманидан 43,3% (29та) мактаб директорлари низоларни инсонийлик йўли билан ҳал этаман деб жавоб берса, Фориш туманидан 39,3 % (35 та), Ш.Рашидов туманидан 30,7% (27 та), Зарбдор туманидан 13,4% (12 та) мактаб директорлари низоларни жамоа билан биргаликда кўриб чиқаман деб айтади.

Низоларни ҳал қилиш масалалари асосан директор ҳуқуқий компетентлигининг бир кўриниши бўлган коммуникативлик кўникмалари мавжудлигини талаб этади. Ҳозирги

кунда ўз ишининг профессионали бўлган мактаб директорлари учун жуда муҳим бўлган амалий атрибут ҳисобланади. Раҳбар томонидан низоларни ҳал этишда вужудга келиши мумкин бўлган ҳуқуқий оқибатларни билиши ва уни тушунтира олиши муҳим аҳамият касб этади. Лекин юқоридаги кўрсаткичлар орқали муаммоли ва низоли вазиятларни қонуний ҳал этишдан кўра, жамоавий ва инсоийлик нуқтаи назаридан бир ёқлама ёндашув раҳбарларнинг қонун устуворлигини таъминлашда уларнинг ҳуқуқий саводхонлиги етишмаслиги ёки ҳуқуқий билимларни ўз фаолиятида қўллаш олиш кўникмаси бугунги давр талабига жавоб бера олмаслиги кўриниб турибди.

5. 2018 йил 14 августдаги ПҚ–3907-сон Қарорини муассасангизда айнан қайси бандларини бажаряпсиз? (мажбурий меҳнат, обуна, ўқитувчи мақомини оширишга доир)

Туманлар	Ғаллаорол тумани		Бахмал тумани		Фориш тумани		Ш.Рашидов тумани		Зомин тумани		Жиззах тумани		Зарбдор туман	
Мавжуд мактаб директорлари:	90		82		65		59		71		32		34	
Сўровномада иштирок этган мактаб директорлари:	89		81		65		58		71		32		34	
А) Ижроси тўлиқ таъминланган	9	11,4	3	17	19	21,3	11	12,5	41	43,6	2	3,4	7	10,4
Б) Қисман таъминланган	26	32,6	7	33	30	33,7	24	27,3	24	25,5	2	3,2	9	11,4
В) Фақат 3.4.5.16-бандлари таъминланмоқда	19	24,3	4	20	18	20,2	21	23,9	15	16,0	3	4,3	11	12,5
Г) Маҳаллий ҳокимликлар томонидан мажбурий меҳнатга жалб этилмоқда	25	31,6	6	30	22	24,7	32	36,4	14	14,9	5	6,2	7	10,4

Бешинчи савол бўйича, энг кўп Ғаллаорол туманидан 32,6% (26та), Бахмал туманидан 33% (7та), Фориш туманидан 33,7% (30та), Зомин туманидан 32,8% (22та) мактаб директорлари қарор ижроси қисман, Зомин туманидан 43,6% (41та) қарор ижроси тўлиқ таъминланган деб жавоб берди. Ш.Рашидов туманидан эса 36,4% (32та) мактаб директорлари маҳаллий ҳокимликлар томонидан мажбурий меҳнатга жалб этилмоқда деб бирдиришмоқда.

Сўровнома натижаларини таҳлили шуни кўрсатмоқдаки, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 14 августдаги “Ёшларни маънавий – ахлоқий ва жисмоний баркамол этиб тарбиялаш, уларга таълим-тарбия бериш тизимини сифат жиҳатидан янги босқичга кўтариш чора-тадбирлари тўғрисида” ПҚ-3907-сонли қарори 7-бандида мажбурий меҳнатга жалб этиш қатъий таъқиқланган бўлишига қарамай жойларда маҳаллий ҳокимликлар томонидан мактаб раҳбарларини хизмат ваколатларига тегишли бўлмаган ишларга мажбурлаш ҳолатлари кузатилмоқда. Бу каби ҳолат мактаб директорлари ўз хизмат ваколатини суйистеъмол қилиши, ҳуқуқ ва мажбуриятларини

билмаслиги, ёки билиб туриб унга қонун ҳужжатларини бузиш, оқибатини ўйламаслиги, ўз ишига совуққонлик, масъулиятсизлик билан ёндашиши натижасида содир этилмоқда. Мазкур ҳаракатларни содир этишга мактаб директорларини мажбурлашга сабаб бўладиган бу маҳаллий ҳокимликлардир. Улар томонидан қарор ижросига умуман риоя қилинмайди, шунингдек қўпол равишда бузилмоқда.

Мактаб раҳбарлари ўртасида бу ҳолат такрорланаверар экан, носоғлом ички муҳит, мақсадсиз ва самарасиз фаолият, низоли бошқарув, натижасиз бир бутун тизим юзага келади.

6. Малака ошириш тизимида етарли ҳуқуқий билимга эга бўлдингизми?

Туманлар	Ғаллаорол тумани		Бахмал тумани		Фориш тумани		Ш.Рашидов тумани		Зомин тумани		Жиззах тумани		Зарбдор тумани	
Мавжуд мактаб директорлари:	90		82		65		59		71		32		34	
Сўровномада иштирок этган мактаб директорлари:	89		81		65		58		71		32		34	
А) Ҳа, эга бўлдим	11	12.4	18	22.2	19	21,3	9	10,2	20	21.3	5	15.6	8	23.5
Б) Йўқ, эга бўлмадим	29	32,6	21	25.9	22	24,7	22	25.0	16	17,0	9	28,1	8	23.5
В) Қисман, эга бўлдим	21	23,6	14	17.3	20	22,5	11	12.5	15	16,0	10	31,3	8	23.5
Г) кўпроқ эга бўлишни хоҳлар эдим.	28	31,6	28	34.6	30	33,7	16	18.2	20	21.3	8	25	10	29.4

Олтинчи савол бўйича, энг кўп Ғаллаорол туманидан 32,6% (29та), Ш.Рашидов туманидан 24.7% (22та) малака ошириш тизимидан ҳуқуқий билимга эга бўлмадим, Бахмал туманидан 34,6% (28та), Фориш туманидан 33.7% (30 та), Зомин туманидан 21.3 % (20 та), Зарбдор тумани туманидан 29.4% (10 та) малака ошириш тизимида кўпроқ ҳуқуқий билимга эга бўлишни хоҳлар эдим деб мактаб директорлари жавоб билдиришган.

Мазкур кўрсаткичлар ҳам нисбий равишда жавоб беришган. Умуман олганда мактаб директорларнинг ҳуқуқий билимларини бевосита оширишга хизмат қиладиган малака ошириш тизими йўлга қўйилмаган. Бундан ташқари мактаб директорларининг ҳуқуқий билимларини белгиловчи аниқ стандартлар ҳам ишлаб чиқилмаган ва уларнинг компонентлари шакллантирилмаган.

Шунинг учун ҳозирги кунда мактаб директорларининг ҳуқуқий билимларини доирасини аниқ бўлмаганлиги сабабли уларда ҳуқуқий билимларини ривожлантириш зарурияти билан боғлиқ муаммолар вужудга келмоқда.

Хусусан, мактаб директорларининг бошқарув фаолияти ва ваколатлари, педагоглар билан боғлиқ жараёнлари ёки ўқувчиларнинг билан вужудга келиши мумкин муносабатлар, буларнинг барчаси аниқлаштирилмаган.

МАКТАБ ДИРЕКТОРЛАРИНИНГ ХУҚУҚИЙ КОМПЕТЕНТЛИГИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ ЮЗАСИДАН ИЛМИЙ ФАРАЗЛАР

Мактаб директорларнинг ҳуқуқий билимларини белгиловчи аниқ классификацияни ишлаб чиқиш зарур. Ҳуқуқий билимлар квалификацияси деганда мактаб директорларининг иш фаолияти жараёнида юзага келиши мумкин ҳар фандай жараёнда онгли равишда ҳуқуқий нормаларга риоя этиш ва уларни қўллаш тушунилади.

Содир этилаётган ҳуқуқбузарликларнинг асосий қисми онгли равишда мансаб ваколатини суистеъмол қилишни олдини олиш мақсадида маҳаллий ҳокимият органларнинг таъсирини чеклаш зарур.

Аксарият мактаб директорлари Халқ таълим вазирлиги ва бошқа юқори турувчи идоралардан келадиган норматив-ҳуқуқий ҳужжатларга боғланиб қолган, қонунчилик янгиликлар билан ишлаш ва улардан хабардор бўлиш кўникмаларини шакллантириш Миллий қонунчилик базаси(Lex.uz) ёки “ХТВда ҳуқуқий маслаҳат” телерграмм бот билан ишлаш бўйича мактаб директорларининг ҳуқуқий билимларини ошириб бориш ёки ўзларининг мустақил равишда ҳуқуқий компетентлигини ривожлантиришга қаратилган кўникмаларини ривожлантириш керак.

Айрим мактаб директорлари учун юқори турувчи раҳбарларнинг топшириғини минимал даражада белгилаш мақсадга мувофиқ, бу эса уларда мустақил фикрлаш ёки ўз устида ишлаш, янгича усулда ишлаш принципига эга, креативлик, янгиликка интилишига замин яратади.

Мактаб директорларининг иш фаолиятида меҳнат қонунчилиги, меҳнат муносабатларига кўпроқ киришади, шунингдек меҳнат қонунчилигининг айрим муносабатлари бўйича даврий малака оширишларни ташкил этиш керак. Хусусан ходимлар билан меҳнат шартномасини тузиш, ходимларни мажбурий меҳнатга жалб этиш, иш вақти режимлари, кадрларни ишга қабул қилиш ёки бўшатиш буйруқларни тузишда асосий эътиборни қаратиш лозим.

Бундан ташқари мактаб директорларининг иш фаолиятида пуллик хизматлар кўрсатиш ҳам ривожланиб бормоқда, бунда дарсдан ташқари таълимни ташкил этиш, мактабнинг бўш биноларини ижрага бериш ва бошқа шартномавий муносабатлар Фуқаролик ҳуқуқий қонунчилик билан боғлиқ бўлганлиги сабабли мактаб директорлари учун Фуқаролик ҳуқуқини ўрганишга эҳтиёж кузатилмоқда.

Низоларни ҳал қилиш масалалари асосан ҳуқуқий компетентликнинг бир кўриниши бўлган коммуникативлик кўникмаларини ривожлантириш керак. Ҳозирги кунда ўз ишининг профессионали бўлган мактаб директорлари учун жуда муҳим бўлган амалий атрибут ҳисобланади. Раҳбар томонидан низоларни ҳал этишда вужудга келиши мумкин бўлган ҳуқуқий оқибатларни билиши ва уни тушунтира олиши муҳим аҳамият касб этади. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 14 августдаги “Ёшларни маънавий – ахлоқий ва жисмоний баркамол этиб тарбиялаш, уларга таълим-тарбия бериш тизимини сифат жиҳатидан янги босқичга кўтариш чора-тадбирлари тўғрисида” ПҚ-3907-сонли қарори 7-банди ижросини қатъий равишда кучайтириш зарур ва лозим даражада жавобгарлик даражасини ошириш мақсадга мувофиқ.

Мазкур ҳаракатни содир этишга мактаб директорларини мажбурлашга сабаб бўладиган бу маҳаллий ҳокимликларнинг ваколатини қайта кўриб чиқиш ёки зарур ҳолларда чеклаш механизмларни ишлаб чиқиш керак.

Умуман олганда мактаб директорларининг ҳуқуқий билимларини бевосита оширишга хизмат қиладиган махсус тизимлашган малака оширишни йўлга қўйиш керак. Бундан ташқари мактаб директорларининг ҳуқуқий билимларини белгиловчи аниқ стандартлар ҳам ишлаб чиқиш ва уларнинг компонентларини шакллантириш талаб этилади.

Шунинг учун ҳозирги кунда мактаб директорларининг ҳуқуқий билимлари доирасини аниқлаш ва бунинг натижасида ҳуқуқий билимларини ривожлантириш концепциясини ишлаб чиқиш зарурдир.

Мазкур концепцияда мактаб директорларининг бошқарув фаолиятига оид, педагоглар билан боғлиқ жараёнлари ёки ўқувчилар билан вужудга келиши мумкин муносабатлари қамраб олинади.

Хулоса ўрнида айтиш мумкинки, мазкур илмий фаразлар Қашқадарё вилояти мисолида мактаб директорлари ҳуқуқий компетентлигининг амалдаги ҳолати, аниқланган муаммолар ва уларни келгусида аниқ ечимларни топишда, бартаф этиш ҳамда улар ўртасида ҳуқуқбузарлик ҳолатларни олдини олишга хизмат қилиши мумкин.

Фойдаланилган манбаалар

1. Ўзбекистон Республикаси “Таълим тўғрисида”ги Қонуни ЎРҚ-637-сон 23.09.2020 йил 4-боб, 29-модда.
2. Вазирлар Маҳкамасининг 2019 йил 13 майдаги 393-сон қарори билан тасдиқланган умумий ўрта таълим тўғрисидаги расмий ҳужжатларнинг давлат намунасини тасдиқлаш ҳақида.
3. Вазирлар Маҳкамасининг 2017 йил 15 мартдаги 140-сон қарори билан тасдиқланган умумий ўрта таълим тўғрисидаги низомни тасдиқлаш тўғрисида.
4. Вазирлар Маҳкамасининг 2021 йил 27 апрелдаги 243-сон қарори халқ таълими тизимидаги ташкилотларнинг бюджетдан ташқари жамғармалари маблағларини шакллантириш ва улардан фойдаланиш тартиби тўғрисидаги низом
5. Погребняк, Л.П. Управление образовательным учреждением: организационно-педагогические и правовые аспекты 16 стр.
6. Л.П. Погребняк.-Москва-Ставрополь: Сервис школа, 2003.- 207 с. 106. Поташник, М.М. Управление современной школой / М.М. Поташник, В.С. Лазарев. - М.: Новая школа, 1997.-285 с.
7. Яруллин Ильдар Махмутович Организационно-педагогические механизмы правового обеспечения управления общеобразовательной школой 62 стр.
8. Aleksandr, K. va Aleksandr, M. (2011). Amerika davlat maktabi huquqi (8 -nashr). Belmont: Tomson G'arb.
9. Arendt, L., Priem, R. va Ndofo, H. (2005). Bosh direktor-maslahatchi strategik qarorlar qabul qilish modeli. Menejment jurnali, 31 (5), 680-699.

10. Avstraliya Ta'lim va Maktab Etakchilik Instituti (AITSL). (2012). Direktorlar uchun Avstraliya professional standart. Melburn: AITSL <http://www.aitsl.edu.au/australian-professional-standard-forprincipals> saytidan olindi .
11. Qulf, G., va Lummis, G. (2014). Maktab javobgarligi talablariga rioya qilish va maktab rahbarlariga ta'siri. O'qituvchilar ta'limi bo'yicha Avstraliya jurnali, 39 (2), 58-69.
12. Starr, K. (2012). "Xavf" va direktorlik muammosi: Maktablarda rikni boshqarishning xavfli ishi. Ta'limni boshqarish ma'muriyati va etakchiligi, 40 (4), 464-479.
CrossRefGoogle Scholar
13. Styuart D. (1996). Maktablarga ta'sir ko'rsatadigan qonun bo'yicha direktorlarning bilimlari. (D. Styuart, Ed.) Avstraliya va Yangi Zelandiya huquq va ta'lim jurnali, 1 (1), 111–129. Google Scholar
14. Styuart D. (1996). Maktab direktorlari va qonun: Kvinslend shtatidagi davlat maktablarida direktorlar tomonidan talab qilinadigan va yuridik bilimlarni o'rganish. Doktorlik dissertatsiyasi nashr etilmagan, Kvinslend texnologiya universiteti, Brisben. Avstraliya Milliy kutubxonasi Trove ma'lumotlar bazasida mavjud (24587328). Google Scholar
15. Teh, M. (2008). Maktablar va qonun: xalqaro miqyosdagi huquqiy muammolar, Singapur maktab rahbarlari uchun. Doktorlik nashr etilgan, Janubiy Kvinslend universiteti, Toowoomba. [Http://eprints.usq.edu.au/4439/](http://eprints.usq.edu.au/4439/) saytidan olindi . Avstraliya Milliy kutubxonasi Trove ma'lumotlar bazasida mavjud (153062505)
16. Trimble, A. (2017). Ta'lim huquqi, maktablar va maktab direktorlari: Tasmaniya maktab direktorlariga qonun ta'sirini o'rganishning aralash usullari. Doktorlik dissertatsiyasi nashr etilmagan, Tasmaniya universiteti, Launceston. Google Scholar
17. Trimble, A., Krenston, N. va Allen, J. (2012). Maktab direktorlari va ta'lim to'g'risidagi qonun: Ular nimani bilishadi, nimalarni bilishlari kerak? Etakchi va boshqaruvchi, 18 (2), 46-61. Google Scholar
18. Uordl, D. (2006). Maktab bilan bog'liq qonun: Direktorlar bilishi kerak bo'lgan narsani biladimi? Ta'lim ma'muriyatining magistrarlari nashr etilmagan, Massey universiteti, Palmerston shimolida.